

OGRÓD DENDROLOGICZNY W WIRTACH POD STAROGARDEM GDAŃSKIM

Dendrological Garden in Wirty near Starogard Gdański

Urszula NAWROCKA-GRZEŚKOWIAK

Instytut Dendrologii Polskiej Akademii Nauk ul. Parkowa 5, 62-035

WSTĘP

Na Pojezierzu Starogardzkim we wsi Wirty koło Borzechowa, położony jest 33,6 - hektarowy ogród dendrologiczny. Znany jest on przede wszystkim jako miejsce występowania wielu bardzo cennych gatunków i odmian drzew iglastych i liściastych reprezentowanych przez stare, nawet ponad 100-letnie okazy. Arboretum w Wirtach jest własnością Lasów Państwowych. Położone jest na terenie Nadleśnictwa Kaliska, które zabezpiecza jego utrzymanie.

POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE I WARUNKI KLIMATYCZNE

Ogród Dendrologiczny położony jest w Krainie Bałtyckiej Pojezierza Kociewskiego między Jeziorem Borzechowskim a szosą Starogard-Radziejewo-Borzechowo.

Część parkowa arboretum jest na ogół płaska z niewielkimi nachyleniami po stronie wschodniej i zachodniej. Bardziej zróżnicowane jest ukształtowanie w części leśnej. Znajdują się tu podłużne rynny, zamknięte kotlinki a pofalowania mają różnice wzniesień od kilku do kilkunastu metrów. W miejscach najniżej położonych można spotkać oczka wypełnione okresowo wodą. Położenie geograficzne i ukształtowanie terenu powodują, że klimat charakteryzuje się z jednej strony cechami klimatu morskiego - małe wahania termiczne i większa wilgotność powietrza, a z drugiej widoczne są wpływy kontynentalne - duże wahania termiczne, zmniejszone opady i niska wilgotność powietrza. W nieregularnych

odstępach czasu pojawiają się tzw. okresy długiego zimy. Przykładem może być zima 1986 r. kiedy to przez ponad 30 dni utrzymywały się temperatury poniżej - 25°C lub najdłuższa zima 1995/96 gdy temperatura powietrza poniżej 0°C utrzymywała się od pierwszych dni listopada bez przerwy do pierwszych dni kwietnia (średnia temperatura za ten okres wynosiła - 6,2°C). Średnia roczna temperatura powietrza wynosi + 6,7°C, a okres wegetacyjny trwa około 200 dni.

Ilość opadów atmosferycznych dla Wirt przekracza 550 mm rocznie.

Arboretum położone jest na żyznej, kwaśnej glebie brunatnej wytworzonej z piasku gliniastego mocnego na zalegających glinach lekkich. Gleby wykształcone są na podłożu osadów lodowcowych. Siedliskowo są to bory mieszane do lasów mieszanych, a woda gruntowa występuje poniżej 2 m.

HISTORIA ARBORETUM W WIRTACH

W XVIII i XIX wieku wraz z rozwojem nauk przyrodniczych potęgowało się zainteresowanie obcymi i nieznanymi gatunkami drzew. Powstawały kolekcje dendrologiczne i ogrody botaniczne, do których sprowadzano nowe nieznanne i egzotyczne rośliny.

Rzadkie i obce drzewa i krzewy były przedmiotem badań i obserwacji takich cech jak wzrost czy odporność na mrozy, względnie służyły jako mateczniki dla dalszego rozmnażania.

W XIX w. doświadczenia nad aklimatyzacją obcych drzew szeroko były prowadzone w wielu krajach Europy Zachodniej, w tym głównie na terenach ówczesnych Niemiec i Prus. Dla tych celów wybrane zostały doświadczone leśnictwa na terenie których zakładano szkółki i powierzchnie doświadczone obcych gatunków. Jednym z takich leśnictw były Wirty. Miejscowy nadleśniczy Adam Puttrich utrzymywał bliskie kontakty z wybitnym leśnikiem niemieckim profesorem A. Schwappachem. Dzięki bliskiej współpracy z Ogrodem Botanicznym w Berlinie oraz znaną leśną placówką naukową w Eberswalde założył w Wirtach powierzchnie doświadczone obcych drzew leśnych (1980 - 1897) i szpalerowo wysadzone kolekcje dendrologiczne.

Schwappacha interesowały gatunki obcego pochodzenia, a szczególnie ich przydatność gospodarcza. Początkowo materiałem wyjściowym do badań były siewki gatunków amerykańskich. Nasiona sprowadzono w 1881 roku. W 1884 r. wprowadzono dodatkowo gatunki japońskie (Schwappach, 1901).

Wirty cieszyły się specjalnym zainteresowaniem Schwappacha. W swojej książce na temat prób wprowadzenia zagranicznych gatunków drzew i krzewów w lasach państwowych Prus (1901) wymienia gatunki i ich powierzchnie w ówczesnym Nadleśnictwie Wirty (lato 1900 rok).

Na 46,32 hektarach rosły następujące gatunki: „*Abies nordmanniana*, *Chamaecyparis Lawsonsiana*, *Chamaecyparis obtusa*, *Picea sitchensis*, *Pinus Banksiana*, *Pinus rigida*, *Pseudotsuga Douglasii*, *Thuja gigantea* i *Carya tomentosa*. Spośród wyżej wymienionych gatunków największą powierzchnię zajmowała *Pinus rigida*, bo aż 40,7 ha (prawdopodobnie chodzi o uprawę o której pisał John Booth (1896)).

W opracowaniu Herrmanna (1911) na temat Wirt są informacje o dobrym wzroście interesujących gatunków takich jak: *Pinus banksiana*, *P. jeffreyi*, *P. peuce*, *P. cembra*; *Picea rubra*, *P. mariana*, *P. alba*, *P. orientalis*, *P. omoria*, *P. alcockiana*, *P. ajanensis*, *P. engelmannii*, *P. pungens*; *Larix leptolepis* i *L.*

sibirica; *Tsuga canadensis* i *T. mertensiana*; *Abies concolor* i *A. c. var. lasiocarpa*, *A. pinsapo*, *A. sibirica*, *A. nordmanniana*, *A. balsamea*, *A. nobilis*, *A. cephalonica*; *Chamaecyparis Lawsonsiana* i *Ch. pisifera var. squarrosa*; *Cryptomeria japonica*; *Thujopsis dolabrata*; *Sequoia gigantea* i inne a ponadto z drzew liściastych *Magnolia acuminata*, *Juglans nigra*, *Quercus coccinea*, *Betula lenta* i *B. lutea* oraz inne.

Z wyżej wymienionych drzew niewiele zachowało się do dnia dzisiejszego. Niektóre zginęły na skutek ostrych zim bądź innych czynników np. *Pinus jeffreyi* (uschła w 1985r).

W Wirtach były założone nie tylko powierzchnie drzew obcego pochodzenia, ale także powierzchnie rodzimych gatunków np. dębu bezszypułkowego (1,01ha) - obecnie wyłączony drzewostan nasienny.

W okresie międzywojennym Wacław Suski dokonał pierwszego spisu drzew i krzewów. Po wojnie nadleśniczy Kazimierz Szulistański istniejące w sadzie aleje obsadził roślinami obcego pochodzenia. W latach pięćdziesiątych nadleśniczy Józef Pozorski, utworzył ogród skalny na powierzchni 0,44 ha w którym wysadził takie rośliny jak: cyprysik, kosówkę, żywotnikowiec, różaneczniki oraz inne interesujące i rzadkie gatunki.

Wirty zawsze należały do administracji leśnej. W XIX w. były to Lasy Królewskie obwodu Gdańskiego, a później także obecnie Lasy Państwowe (Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Gdańsku - Nadleśnictwo Kaliska).

Od 1984 roku Wirty są obiektem naukowo-dydaktycznym, a nadzór naukowy nad prowadzonymi pracami sprawuje Instytut Dendrologii Polskiej Akademii Nauk w Kórniku.

KOLEKCJE

Najstarsze drzewa w Arboretum pochodzą z lat 1890 - 1897. Na obrzeżach ówczesnej szkółki i przy wewnętrznych drogach wysadzone zostały różne gatunki drzew i krzewów liściastych i iglastych w układzie rodzajowym. Stare kolekcje są obecnie uzupełniane w formie nasadzeń grupowych.

Kolekcje drzew i krzewów liczą obecnie około 170 gatunków i odmian liściastych i 110 iglastych. W kolekcji iglastych licznie reprezentowany jest rodzaj *Abies* - 17 taksonów, *Chamaecyparis* - 10, *Picea* - 14, *Thuja* - 15. Gatunki iglaste w większości rosną dobrze, a ich zdrowotność jest zadowalająca, ale ostatnie ostre zimy i suche lata powodują, że niektóre drzewa zamierają. Uschły np. stare drzewa *Picea glauca* 'Pendula', *Pinus cembra*, *Pinus jeffreyi* i wiele innych interesujących drzew. W Arboretum spotkać można szereg gatunków i odmian rzadkich, które rosną tu od wielu lat jak np. *Liriodendron tulipifera*, *Juglans intermedia* 'Wirty', *Fagus silvatica* 'Asplenifolia', *F.s. Albovariegata*, *Ailanthus altissima*, lub młodszych z rodzajów: *Aralia*, *Diervilla*, *Holodiscus*, *Phelodendron*, *Pterostyrax* czy *Maackia*.

Z drzew iglastych jednymi z najstarszych są *Chamaecyparis pisifera* 'Squarrosa', *Abies procera* 'Glauc', *A. koreana*, *Thujopsis dolabrata*.

Konfiguracja terenu i znajdujący się w ogrodzie skalnym staw pozwoliły na wprowadzenie interesujących i atrakcyjnych roślin z rodziny *Ericaceae* szczególnie różneczników i azalii w różnych odmianach, a także wrzósów, wrzosców i kalmii. W ostatnich latach wysadzono wiele gatunków i odmian *Syringa*, *Malus*, *Prunus*, *Betula*, *Fagus*, *Tilia*, a także *Calycanthus*, *Stranwaesia*, *Ilex*, *Taxodium* oraz inne cenne i dekoracyjne gatunki. Poprzez włączenie części szkółek powiększono powierzchnię Arboretum co pozwala na wzbogacanie kolekcji o nowe gatunki i odmiany.

DIŁALNOŚĆ NAUKOWA I DYDAKTYCZNA

We współpracy z Instytutem Dendrologii na terenie Arboretum prowadzone są badania nad aklimatyzacją obcych gatunków drzew i krzewów oraz oceną ich przydatności dla terenów zieleni w warunkach miejscowego klimatu. Prowadzone są również obserwacje na powierzchniach leśnych, gdzie określa się przydatność obcych gatunków drzew dla gospodarki leśnej. Na założonej przed laty przez Putricha powierzchni dębu bezszypułkowego (*Quercus petraea*) prowadzone są badania

fenologiczne. Dęby te, są wyłączonym drzewostanem nasiennym liczącym obecnie około 120-125 lat. Dużą pomocą w przeprowadzaniu prac badawczych są dane meteorologiczne uzyskane ze stacji znajdującej się na terenie Arboretum. Wszystkie gatunki i odmiany, które rosną w Arboretum są oznaczone i zaetykietowane. Odpowiednie oznaczenie roślin umożliwia prowadzenie zajęć dydaktycznych dla młodzieży szkolnej, nauczycieli i pracowników administracji leśnej. Obok Arboretum urządzona jest na odcinku 2 km drogi prowadzącej przez las tak zwana „ścieżka dydaktyczna”, która pozwala na zapoznanie się z różnymi typami lasu oraz sposobem jego zagospodarowania i ochrony. W Arboretum projektowana jest budowa pawilonu dydaktycznego w którym znajdować się będą sale wystawowe, projekcyjno-wykładowe oraz małe muzeum dendrologiczne.

Arboretum i szkoły, w których produkowany jest szeroki asortyment drzew i krzewów spełniają istotną rolę społeczną. Liczba osób zwiedzających ten unikalny obiekt dendrologiczny z roku na rok rośnie. Zainteresowanie Arboretum jest tym bardziej coraz większe, gdyż jest to jedyny tego typu obiekt na terenie Pomorza Gdańskiego. Miejskowa administracja leśna nadal otacza je opieką i zapewnia warunki do dalszego rozwoju.

SUMMARY

The Wirty Arboretum was founded in the period 1980 - 1997. It is located in forest district Kaliska, between the Borzechowskie-Lake and the road Starogard-Radziejewo-Borzechowo.

It covers an area of 33,6 ha, on which trees and shrubs belonging 280 species and varieties are collected. The first trees of foreign origin were plants, together with his friend Prof.A.Schwappach from Eberswalde.

The nurseries in the Arboretum disappeared in the 1950 and now only trees and shrubs belonging to the collection are planted on this area.

Among the most interesting species growing there since many years are: *Liriodendron tulipifera*, *Juglans intermedia* 'Wirty', *Fagus silvatica* 'Asplenifolia', *F.s. Albovariegata*, *Ailanthus altissima*, *Chamaecyparis pisifera* 'Squ-

arossa', *Abies procera* 'Glauc', *Abies koreana*, *Thuja plicata*.

The Wirty Forest Arboretum is now treated as scientific and didactic object. It is supplemented every year by new species and cultivars

Arboretum Wirty is the only dendrological garden of this rank in Gdańsk- Pomerania

LITERATURA

Beisner L., 1911. Jahresversammlung. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft: 314-353

Booth J., 1896. Die nordamerikanischen Baumarten und ihre Gegner. Berlin, Verlag von Julius Springer

Herrmann C., 1911. Verhalten und Gedeihen der ausländischen Holzgewächse in

Westeuropa. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft: 115-135

Schwappach A., 1901. Die Ergebnisse der in den preussischen Staatsforsten ausgeführten Anbauprobversuche mit fremdlandischen Holzarten. Berlin, Verlag von Julius Springer

Schwappach A., 1911. Die weitere Entwicklung der Versuche mit fremdlandischen Holzarten in Preussen. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft: 3-37

Stecki K., 1951. Osobliwości dendrologiczne Pomorza. Rocznik Dendrologiczny vol. 7: 183-192

Wasilewska I., 1994. Wirty. Aura, 7: 15-16

Folder: Ogród Dendrologiczny i Gospodarstwo Szkółkarskie Wirty. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Gdańsku. Nadleśnictwo Kaliska